

L'amor rebel, notes sobre la poesia de Joan Baptista Xuriguera

per Enric Falguera Garcia

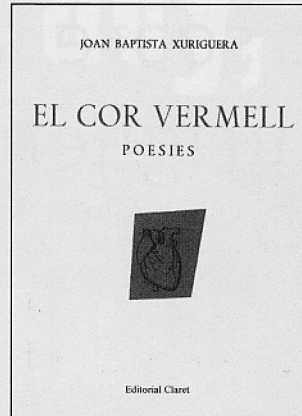
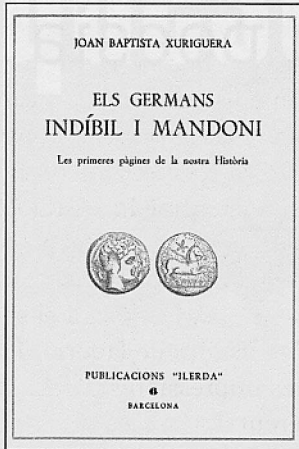
Els germans Ramon
i Joan Baptista
Xuriguera a Bergerac
l'agost de 1960.

Joan Baptista Xuriguera pertany a una generació perduda. Una generació a la qual la guerra civil espanyola va estroncar moltes de les possibilitats de realitzar-se com a homes lliures i com a escriptors. En el cas del poeta de Menàrguens, el conflicte militar li va impedir desenvolupar amb normalitat la seva carrera literària. Una trajectòria que, en l'àmbit de la poesia, abasta cinc poemaris —*Indíbil i Mandoni* (1955), *El cor vermell* (1958), *Les ales del vent* (1962), *Balada d'amor* (1963), *El silenci rebel* (1976) i *L'horta daurada* (2008)—, un assaig literari —*Diccionari de poemes*, (1970)—, en què analitza i valora els principals poetes del país des de Verdaguer fins a Agustí Bartra, passant per Maragall, Carner i Sagarra, un parell de textos teòrics inèdits sobre poesia («Algunes idees sobre la poesia» i «La forma en la poesia») i alguns poemes esparsos que, també, romanen inèdits.

La construcció d'una poètica

Xuriguera s'inicia en el món de la poesia a la revista «Lleida», el 1925, amb un poema que posteriorment no recull en cap volum, «Lleida de nit». El poema ja prefixa algunes de les característiques bàsiques de la poètica xuriguèria, això és, el to melangiós, l'associació amb la natura, l'elegia per un món perdut, i la simplicitat. La consagració definitiva, però, li arriba el 1930 quan publica alguns versos a «La Revista» de Josep M. López-Picó. De retruc, tres composicions seves traduïdes a l'italià es publiquen el mateix any a «La Fiera Letteraria». La majoria d'aquests poemes, tret de dos, un que mai no aplega en volum i un altre que reuneix a *Les ales del vent*, passen a formar part del recull *El cor vermell*, que s'havia de publicar el 1936 a la col·lecció «Publicacions de La Revista», però que no veu la llum fins el 1958. La guerra i el posterior exili i la persecució de la cultura catalana, doncs, coarten la projecció poètica de Xuriguera i la duen a una evident marginació: la gran majoria dels seus llibres de poesia no els publica en una col·lecció regular i són edicions d'autor (fins i tot crea la seva pròpia editorial, Publicacions Ilerda), cosa que dificulta enormement la difusió i la recepció de la seva obra. A més, els volums són miscel·lanis i reuneixen una producció escrita molts anys abans, fet que planteja un evident problema de crítica a l'hora de situar i analitzar aquesta obra en el seu context històric i literari.

La poesia de Xuriguera es manté fidel a si mateixa i no presenta una evolució notable al llarg dels anys. Els seus poemaris s'estructuren sistemàticament al voltant de quatre grans temes: l'amor, la pàtria, la natura, i la poesia de circumstàncies (bàsicament l'adreçada a commemorar algun esdeveniment familiar). *El cor vermell*, *Les ales del vent* i *El silenci rebel* presenten una forta unitat, com el mateix autor reconeix en el pròleg d'aquest darrer. En aquest sentit el volum més hetero-

L'assaig històric *Els germans Indíbil i Mandoni* (1964), un tema recurrent en l'obra de Xuriguera.

Reedició (1984) del poemari *El cor vermell*.

Barcelona, 1977. Xuriguera, a la dreta de la fotografia, en un acte del Centre Comarcal Lleidatà.

geni de tots és el primer, que esdevé «una obra diversa, com les flors que un jardiner va collint d'ací i d'allà», com afirma el mateix Xuriguera. Efectivament, aquest poemari posa en relleu les diferents tradicions literàries que conviuen a la Catalunya dels anys vint i trenta i com Xuriguera hi juga i demostra el seu domini del vers oferint-ne un tast de cadascuna.

Així, el llibre ofereix mostres del rigor formal d'herència noucentista, que es manté al llarg de la seva producció, en poemes com «Eixuga el plor, estimada» o «La lluna», dos sonets; un flirteig amb la modernitat que evidencia la influència avantgardista en poemes com «Oda al ciment armat», «Ràdio-telefonía» o «Una rotativa», i, finalment, l'interès per la cançó i la simplicitat i la senzillesa pròpies dels corrents postsimbolistes, palpable en poemes com «Cant al precís moment», «L'aire fi del vespre» o «La nit vella». L'experimentació avantgardista, tanmateix, ràpidament queda bandejada. *El cor vermell*, l'únic llibre amb aquesta temàtica, ja presenta una doble visió del fenomen de la modernitat: d'una banda l'exalta, «Oda a l'aeroplà», i de l'altra el mostra amb ironia, «Però desfà l'encant / un automòbil / que passejava amb aire decidit». Aquest distanciament irònic, Xuriguera només el reprèn en alguns dels poemes en què descriu l'actitud reticent de l'amada a deixar-se seduir, com passa, per exemple, a «La donzella» o a «Totes les dones són iguals» de *Les ales del vent*.

El tret comú de tots aquests reculls és l'expressió del sentiment. Una emoció que llegim a flor de pell,

molt influïda per l'espontaneïsm maragallà i en la qual l'amor és l'eix central. Els poemes, però, més que expressar sensacions, expliquen, narren aquests sentiments i per això el poeta lleidatà valora més la comparació que la imatge o la metàfora. A més, en molts casos, l'absència de rima, la polimetria i els versos llargs contribueixen al to narratiu d'aquests poemes. Per això, el poeta de Menàrguens millora en els grans poemes èpics, perquè s'adiuen més al seu estil narratiu de progressió d'una trama. Amb tot, Xuriguera va guanyant en concreció lírica i presenta una visió impressionista de la natura (admirada, joiosa, i fins a cert punt idealitzada) que esdevé correlat dels sentiments del jo.

Hi ha també en aquests textos un interès per les imatges pròpies del món infantil: els gegants, els monstres, els follets, les fades, les bruixes, els pallasos. Unes referències metonímiques a l'univers de l'infant que, ara aquí i ara allí, Xuriguera va espigolant al llarg de la seva producció. En aquest sentit és significatiu el poema «La nostra infància», publicat tant a *Les ales del vent* com a *El silenci rebel*. Aquest poema exalta la infantesa i la converteix en un mite, en un paradís del qual l'home sempre serva el record, que l'acompanya durant tota la vida. És, en aquest cas, el paradís mai no perdut i sempre present. Però aquests són els únics records que el poeta actualitza. La resta queden plens de pols i enyorats, emboirats pels pas del temps i el dolor. L'enyorança es converteix, doncs, en una manera de fixar el record, de lluitar contra el devenir temporal, de permetre la supervivència d'una societat i un país que ja no existeixen, però que poden renéixer gràcies a l'enyor, i tot plegat gràcies a la poesia, que possibilita la fixació de l'enyorança en el poema. És aquesta la funció que el record té en les postals poètiques de diverses ciutats europees que Xuriguera descriu a «Sonets Ciutadans» del llibre *El silenci rebel*.

o, per descomptat, els poemes dedicats a «La ciutat de Lleida» del mateix volum. En un ens diu: «Lleida, seràs sempre caliu de l'ideal.» A banda de l'explícita referència a Màrius Torres, gairebé literal i no pas l'única del llibre, sembla evident que l'enyorança i el record contribueixen a mantenir viva l'esperança de «la ciutat d'ideals que vàrem bastir». Una ciutat que és Lleida, però que ahora és Catalunya.

El país i els seus personatges, les seves llegendes es converteixen en un dels centres literaris de Xuriguera. Especialment en el volum *L'horta daurada*. Així, el poeta de Menàrguens canta «L'Urgell», «Al mestre Pau Casals», «Montserrat», «Aurembiaix», «Al monestir de Santes Creus» o la llengua catalana i la mateixa Catalunya. Són poemes de tradició renaixentista, deutors de Verdaguier i el romanticisme, en els quals s'associa el paisatge i la terra amb la pàtria. Una pàtria que se'ns presenta vital, amb tots els seus símbols i convençuda del triomf final: «No ploris, Catalunya. No miris endarrere. / Els fills que encara et resten et mostren l'avenir. / A l'horitzó s'esguarda la nova primavera. / Ma dolça Catalunya, tu ja no pots morir.» Però, també, un país que pateix. Així, Xuriguera es fa ressò de la trista situació de Catalunya durant el franquisme en poemes que retraten de manera brillant la societat grisa, atemorida, derrotada i frustrada dels anys de la dictadura: «Un crit d'esglai desperta cada dia / tots els veïns d'aquesta gran ciutat. / Ningú no riu, els han pres l'alegria / com un ocell quan perd la llibertat.» Aquests textos deixen entreveure la influència del realisme en la poesia catalana dels anys seixanta. El poeta, sempre atent a les modes literàries, escriu aquests poemes, que pertanyen a *El silenci rebel*, el 1963.

Un altre dels centres d'atenció xuriguierians és l'horta daurada de Lleida, que llegim, sobretot, en el llibre homònim. Així, el poeta s'insereix en una tradició pròpia dels autors lleidatans des de Morera i Galícia fins als més actuals que canten els tòpics lleidatans: la Seu Vella, la boira, el Segre... Una horta que es presenta com un *locus amoenus*, idíl·lica. Un paisatge que respon als postulats postsimbolistes abans esmentats.

Els poemes de guerra

La majoria dels textos d'aquesta temàtica resten inèdits i són escrits durant l'exili del poeta. Són un grup de cinc poemes, als quals cal afegir l'impressionant «La veu del germà» de *Les ales del vent*. El poeta hi explica el sentiment de l'exiliat, adult o infant, que espera «l'àliga blanca» de la pau, descriu la crueltat de la guerra (de la batalla de l'Ebre) i fa un crit d'esperança i lluita, «hi

haurà Catalunya si hi ha un sol català». El punt de vista de la mare i el seu patiment també és present en aquests poemes. El més interessant d'aquests versos és com Xuriguera relaciona la pàtria amb la llar familiar, fent del país casa seva. Són especialment significatius en aquest sentit el poema inèdit «Cant de l'exiliat» i l'esmentat «La veu del germà». Així, el poeta de Menàrguens aglutina els dos pols d'atenció de la seva obra: l'íntim amb l'obra amorosa i lírica, i el social amb l'obra de guerra, i de lloança de la terra. En el primer cas és una obra més impressionista, feta de pinzellades, i amb l'ús preferent del sonet i la cançó. En el segon, es tracta d'una obra més narrativa, descriptiva, de versos llargs, que no perd, però, el gust per la rima consonant.

Indíbil i Mandoni

Amb tot, el poema més important de Xuriguera sobre la guerra i Catalunya és el poema èpic *Indíbil i Mandoni*, un dels millors volums de la seva producció. Acatat d'escriure el 1948 i publicat el 1955, es converteix en la primera obra que dona a conèixer Xuriguera com

ESTABLIMENTS

PASTISSERIA - BOMBONERIA
GELATERIA

Casa fundada el 1886

Major de Sarrià, 57 - Telfs. 93 203 00 04 - 93 203 07 14
Plaça de Sarrià, 12-13 - Tel. 93 203 04 73 - Fax 93 280 65 56

a poeta. El poema és dividit en cinc cants que narren, en més de dos mil sis-cents versos, les vicissituds dels cabdills ilergets contra els romans i els cartaginesos fins a la mort del rei Indíbil. El volum és dedicat als germans de Xuriguera, morts durant la guerra civil, cosa que fa pensar que els dos protagonistes de la història són uns *alter ego* dels germans de l'autor que combaten pel seu país. El poemari, doncs, vol ser un cant a la llibertat i la unió dels pobles.

La concepció de l'obra persegueix la dignificació d'un conflicte militar i un període (la guerra civil i el franquisme), que el poeta vol universalitzar a través de la història de Roma i els cabdills ilergets. Per això, utilitza l'èpica i en concret el model verdaguerià de *L'Atlàntida*. Xuriguera vol construir una metàfora històrica que reflecteixi la situació de Catalunya sota l'ocupació franquista i busca uns personatges històrics que esdevinguin el vehicle ideològic de la seva idea de nació. D'aquesta manera, Indíbil i Mandoni simbolitzen la resistència a l'invasor, l'esperit de sacrifici i superació i l'amor a la terra. Un model d'home que s'assimila molt al que l'autor mostra en poemes com «El crit» d'*El silenci rebel* o «Els herois» d'*El cor vermell*. L'obra, que dóna preeminència a la narració dels fets històrics, és, alhora, rica en recursos estilístics que parteixen del món natural, fet que configura el poema amb un to marcadament líric, sobretot en les descripcions, tot resseguint el model verdaguerià.

L'amor, tema central

Si fins ara hem vist el vessant social de Joan Baptista Xuriguera, no podem oblidar la temàtica íntima, amorosa, de l'autor, clau en la construcció del seu univers poètic. Els poemaris xuriguierians tracen un itinerari amorós que s'inicia amb els ulls (símbol que prové de la tradició trobadoresca) i arriba fins al contacte físic (el petó). Els primers estadis de l'itinerari corresponen als volums *El cor vermell* i *Les ales del vent*, en què només veiem la sublimació del desig amorós i les descripcions, sovint més narratives que líriques, de l'estimada. La culminació i la síntesi d'aquest trajecte és la narració dialogada del procés d'enamorament que llegim a *Balada d'amor* (1963), el llibre fonamental d'aquesta temàtica. El volum és un diàleg entre Ell i Ella que deixa entreveure dues visions diferents de l'amor. La d'Ell és possessiva, invasiva, egoista, orgullosa. La d'Ella, reflexiva, intimista, espiritual.

El llibre presenta una idea d'amor que evoluciona des de posicions més pragmàtiques (la narració d'elements del flirteig convencional com les primeres visi-

ons de l'amant, el neguit de no poder veure l'estimat o estimada, o el primer petó), que són pròpies d'Ell, fins a la concepció de l'amor com un element transformador de l'essència humana, que la transcendentalitza, i que és propi d'Ella. El personatge femení sempre té clar aquest posicionament d'amor espiritual, mentre que el personatge masculí evoluciona de l'amor carnal a l'espiritual: «Jo no vull la carn ni els ossos! / [...] deixeu-me la vida / en una dolça harmonia / dels sentits espirituals.» Una evolució que es fa efectiva a partir de la separació dels amants. Cosa que explica una de les citacions de Simone Weil que encapçalen el volum: «Per què, quan un ésser humà demostra que té poca o molta necessitat d'un altre, aquest s'allunya?» I és que l'amor, com se'ns diu en el darrer poema del recull, «Fondre els nostres cors», en realitat no és una manera de donar-se a l'altre (com espera Ell), sinó una forma d'autoconeixement, de dignificar-se com a persona, d'autodefinir-se i esdevenir un ésser lliure i conscient. L'amor té valor per si mateix, sense necessitat d'esperar la resposta de l'altre, perquè, tot resseguint el pensament de la filòsofa francesa que encapçala el volum, l'amor omple el buit que el sofriment ens deixa com a persones i com a poble (i aquí enllacem amb l'altre gran tema xuriguerià: l'amor a la pàtria). Per això, tant se val si és Ella o Catalunya, la poesia de Xuriguera és una obra d'Amor que es transcendentalitza per sobre del temps presoner i busca la llibertat, a la qual s'arriba a través de la bellesa, de la creació literària: «I seguiràs l'amor / si creus que ahir, demà, avui i sempre el teu llibre sóc jo.» El pensament de Weil i la recerca extrema de la llibertat individual i nacional són ben presents en l'obra de Xuriguera. Aquest mateix sentit és el que té «Balada de tristor», l'altra cara de la moneda, que podem llegir a *El silenci rebel*. La secció narra el desencontre dels dos amants i conclou que malgrat la distància, el rebuig o la mateixa mort l'amor romandrà: «Et podré veure a tot arreu / ajeguda a la molsa, / i el teu cos serà meu / amb el desig més lleu / en l'hora dolça», perquè el desig o la presència d'Ella ja no és important, sinó que allò que és necessari és el sentiment.

Una poesia feta d'emocions, de sinceritat, en la qual el sentiment amorós i nacional és sublimat fins a la mateixa mort, que se serveix de la natura com a font poètica i de la melangia per construir el seu univers, és, doncs, una poesia romàntica, que té en Joan Maragall el principal model. Una obra que entronca amb la tradició i l'actualitza, a pesar de la seva aparença tradicional. Una poesia que val la pena llegir i un autor que cal rescatar de l'oblit.